

Керівні принципи № 13 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах

*Ухвалено Європейською комісією
з ефективності правосуддя 7 грудня 2007 р.*

Вступ

1. На Третньому саміті Ради Європи (Варшава, травень 2005 р.) глави держав і урядів вирішили "сповна використовувати потенціал Ради Європи у виробленні стандартів" і "сприяти виконанню та подальшій розробці правових договорів Організації та механізмів співробітництва в сфері права". Було також прийнято рішення "допомагати державам-членам у справедливому і швидкому відправленні правосуддя та у розробці альтернативних методів розв'язання спорів".

2. У світлі цих рішень Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (ЄКЕП — СЕРЕJ), в Статуті якої однією з цілей визначено "сприяння кращій реалізації міжнародних правових договорів Ради Європи стосовно ефективності та справедливості судочинства", включила до своїх пріоритетних завдань новий вид діяльності, покликаний уможливити ефективну імплементацію договорів Ради Європи та стандартів, які стосуються альтернативного розв'язання спорів.

3. Відтак, робоча група з питань медіації (СЕРЕJ-GT-MED)¹ була утворена для збільшення в державах-членах впливу дотичних Рекомендацій Комітету Міністрів, зокрема

- Рекомендація Rec (98) 1 щодо медіації в сімейних справах,
- Рекомендація Rec (2002) 10 щодо медіації в цивільних справах,
- Рекомендація Rec (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах,
- Рекомендація Rec (2001) 9 щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами—приватними особами,

і для пропонування конкретних заходів сприяння ефективній реалізації зазначених Рекомендацій, що поліпшить імплементацію викладених у них принципів медіації.

4. Цей документ стосується Рекомендації Rec (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах. Три інші Рекомендації, які стосуються медіації в сімейних справах, медіації в цивільних справах і альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами—приватними особами, потребують окремого вивчення і досліджуються в окремих документах.

5. На першому засіданні робочої групи (Страсбург, 8—10 березня 2006 р.) було розроблено анкету для визначення рівня обізнаності щодо зазначеної Рекомендації в державах-членах і відповідності запровадження медіації в цих країнах тим принципам, які викладені в Рекомендації. Анкету було розіслано в 16 показових держав.

6. Від держав-членів і осіб, які безпосередньо займаються медіацією, до робочої групи надійшли 52 відповіді, котрі надалі були підсумовані в доповіді наукового експерта Жюльєна Люїльєра (Франція). Утім, інформація, що надійшла про медіа-

¹ До складу робочої групи СЕРЕJ-GT-MED увійшли Ніна Бететто (Словенія), Івана Борзова (Чехія), Петер Ешвайлер (Німеччина), Марія да Консейшао Олівейра (Португалія), Рімантас Сімайтіс (Латвія, голова робочої групи), Джеремі Тегг (Велика Британія) і Анна Вергенс (Швеція).

цію в кримінальних справах, мала обмежений характер. Більш того, з моменту ухвалення Рекомендації було розроблено концепцію медіації в кримінальних справах і напрацьовано відповідну практику; також за цей час з'явилася ширша концепція "реституційного правосуддя", включаючи "медіацію між правопорушником (кривдником) і потерпілим"¹. У цьому контексті виникла пропозиція провести подальшу роботу з осучаснення Рекомендації, чому, однак, має передувати докладніша оцінка впровадження реституційного правосуддя в державах-членах, на основі новітньої та порівнюваної інформації.

7. Як того слід було очікувати, держави-члени значно відмінні одна від одної в плані запровадження медіації між кривдником і потерпілим, передусім в силу наявності таких перешкод, як

- відсутність інформації про реституційне правосуддя і медіацію,
- відсутність можливостей медіації між кривдником і потерпілим до і після винесення вироку,
- можливість застосування медіації лише в одному органі кримінальної юстиції,
- відносно висока вартість медіації та
- відсутність спеціальної підготовки медіаторів і розбіжності в їхній кваліфікації.

8. З огляду на ці перешкоди, враховуючи той факт, що процедура реституційного правосуддя може служити альтернативою відправленню правосуддя в традиційні способи та знаряддям управління конфліктами, а також усвідомлюючи потенційні можливості медіації у відшкодуванні завданої кривди та зменшенні рецидиву злочинів, робоча група розробила наступні керівні принципи, які не мають зобов'язального характеру, але мають допомогти державам-членам в реалізації Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах.

1. НАЯВНІСТЬ

9. В цілях забезпечення широкої та рівної доступності медіаційних послуг слід вживати заходів із заохочення і запровадження ефективних моделей медіації на якомого великих територіях і на всіх етапах процесу кримінального правосуддя, включаючи етап виконання покарань.

Підтримка державами-учасниками проектів з медіації

10. Державам-учасникам належить визнати корисність моделей медіації та сприяти реалізації як вже наявних, так і нових подібних моделей шляхом надання фінансової та іншої підтримки. У випадках, коли в державах налагоджено успішні медіаційні програми, таким державам варто поширювати доступність медіації шляхом забезпечення належного інформування, навчання і нагляду.

1.2. Роль суддів, прокурорів та інших органів кримінального правосуддя

11. Судді, прокурори та інші органи кримінального правосуддя відіграють важливу роль у розвитку медіації. Вони мають бути у змозі надавати інформацію, проводити спеціальні інформаційні заходи з питань медіації та, коли це є можливим, пропонувати потерпілим і/або правопорушникам скористатися медіацією і/або передавати справи на медіацію. Державам-членам рекомендується започаткувати і/або посилювати співпрацю між органами кримінальної юстиції та службами медіації задля ефективнішого охоплення потерпілих та правопорушників медіаційними послугами.

¹ Також див. Основні принципи ООН щодо програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя (ECOSOC Res 2000/14 і Res 2002/12). Термін "правопорушник" (подеколи — "кривдник"), який з практичних міркувань використовується повсюди в Рекомендації та в цьому документі, також охоплює підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених чи інших осіб, яким інкримінується кримінальне правопорушення.

1.3. Роль органів соціального забезпечення і недержавних організацій

12. Державам-членам рекомендується визнати роль органів соціального забезпечення, організацій із надання підтримки жертвам злочинів та інших організацій у системі кримінальної юстиції через їхню активну участь у розбудові реституційного правосуддя і медіації. Коли це можливо, зазначені утворення можуть пропонувати потерпілим і/або їхнім кривдникам скористатися з можливостей медіації. Вони також можуть, наприклад, відігравати певну роль у проведенні медіації, в пропонуванні різних форм реституційного правосуддя чи у підтримці сторін.

1.4. Роль адвокатів

13. До кодексів професійної поведінки адвокатів мають увійти обов'язок або рекомендація щодо вжиття заходів з надання дотичної інформації та, де це можливо, запропонування сторонам вдатись до медіації між потерпілим і правопорушником та подання клопотання стосовно передачі справи на медіацію до відповідно уповноваженого органу.

1.5. Якість моделей медіації

14. Вкрай важливо забезпечувати якість медіації щоразу, коли судді, прокурори або інші органи кримінальної юстиції передають справу на медіацію чи коли адвокати радять медіацію своїм клієнтам. Якість медіації також потрібна для довіри широкого загалу до цього процесу.

15. Важливо, щоб держави-члени проводили регулярний моніторинг наявних систем медіації та здійснюваних пілотних проектів, а також організували проведення зовнішніх незалежних оцінювань таких проектів. Слід розробити деякі спільні критерії, включаючи критерії кількісної та якісної оцінки, які дозволять порівнювати якість різних моделей медіації. Законодавцям держав-членів і/або їхнім органам кримінальної юстиції пропонується визначити, якими можуть бути наслідки медіації та досягнутих у процесі медіації угод для кримінального процесу.

16. З огляду на нерівне становище осіб, які вчинили злочин або потерпіли від нього, державам-членам слід пам'ятати про необхідність приділення особливої уваги потребам жертви до, під час та після медіації. З цієї причини державам рекомендується провести подальші дослідження та здійснити відповідні удосконалення.

1.6. Конфіденційність

17. Медіатор має дотримуватися конфіденційності на всіх етапах процесу медіації та по її закінченні. Всі можливі винятки з цього правила¹ мають бути чітко визначені в законодавстві.

18. Державам-членам належить забезпечити правові гарантії конфіденційності процесу медіації. Порушення медіатором обов'язку забезпечення конфіденційності має розглядатись як серйозне дисциплінарне порушення, яке підлягає належному покаранню.

1.7. Кваліфікації медіаторів

19. Державам-членам і/або сторонам, які організують медіацію, слід запровадити адекватні програми навчання для медіаторів і з огляду на розбіжності в навчальних програмах розробити спільні стандарти щодо навчання.

20. Програми підготовки медіаторів мають, як мінімум, включати наступне:

- принципи та цілі медіації,
- ставлення медіатора до роботи і його професійна етика,
- етапи процесу медіації,
- основні засади системи кримінальної юстиції,
- взаємовідносини між кримінальним правосуддям і медіацією,

¹ Див., зокрема, п. 30 Рекомендації Rec (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах.

- випадки доцільності медіації, структуру процесу медіації та його хід,
- правову основу медіації,
- навички і методи спілкування і роботи з жертвами правопорушень, правопорушниками та іншими особами, які беруть участь у процесі медіації (включаючи базові знання щодо можливих реакцій потерпілих і кривдників),
- навички і методи медіації,
- рольові ігри та практичні вправи в достатній кількості,
- особливі медіаційні навички у випадках серйозних злочинів чи злочинів проти неповнолітніх,
- різні засоби реституційного правосуддя,
- оцінку знань і компетентності особи, яка проходить навчання.

21. За таким навчанням медіаторів має слідувати нагляд, наставництво і постійне підвищення кваліфікації.

22. Державам-членам слід усвідомити важливість встановлення спільних критеріїв для уможливлення акредитації медіаторів і/або утворень, які пропонують послуги медіації та/або навчають медіаторів. У зв'язку зі зростанням переміщень громадян у межах Європи треба вживати заходів задля напрацювання спільних міжнародних критеріїв акредитації — приміром, для отримання єдиного посвідчення європейського медіатора тощо.

23. Оскільки деякі держави відчувають проблеми з якістю професійної підготовки медіаторів, національним навчальним закладам рекомендується встановити зв'язки між собою і/або розробити програми безперервної професійної підготовки для медіаторів і для тих, хто навчає медіаторів (наприклад, єдиний Європейський навчальний центр). Цьому могли б посприяти Рада Європи разом із Європейським Союзом.

1.8. Участь неповнолітніх у медіації та захист їхніх прав

24. Державам-членам слід усвідомити важливість підтримки і захисту неповнолітніх під час їхньої участі в процесі медіації шляхом запровадження адекватних правових і процесуальних гарантій.

25. Державам належить спільно досліджувати, оцінювати та визначати передовий досвід задля розробки конкретних керівних настанов щодо участі неповнолітніх у медіації в кримінальних справах. Цьому могли б посприяти Рада Європи разом із Європейським Союзом.

26. Ці керівні принципи мають охопити такі аспекти, як:

- a) врахування віку дитини, її розумової зрілості та можливих наслідків при прийнятті рішення щодо залучення неповнолітнього до процедури медіації;
- b) роль батьків, особливо за обставин, коли батьки чинять супротив участі дитини в медіації;
- c) залучення соціальних працівників, психологів і/або опікунів за законом у випадках присутності неповнолітніх під час медіації.

1.9. Кодекс професійної поведінки

27. Державам-членам належить вживати заходів для забезпечення однаковості концепцій, сфер застосування і гарантій додержання основних принципів медіації (таких, як конфіденційність та інші) на територіях цих держав шляхом прийняття дотичних нормативних актів і/або розроблення кодексів професійної поведінки медіаторів.

28. З огляду на те, що Європейський кодекс поведінки медіаторів у медіації в цивільних і господарських справах отримує загальне визнання серед причетних до медіації осіб по всій Європі, рекомендується розробити спеціальний кодекс поведінки медіаторів у кримінальних справах з урахуванням особливостей такої медіації.

1.10. *Порушення кодексу поведінки*

29. У разі порушення медіаторами кодексу професійної поведінки державам і причетним до медіації інститутам належить передбачити відповідні процедури розгляду скарг і притягнення до дисциплінарної відповідальності.

1.11. *Міжнародна медіація*

30. Рішення на основі досягнутих у процесі медіації угод повинні мати такий же статус, як рішення, постановлені або винесені судовими органами, якщо рішення за результатами і на основі медіації приймаються повноважними працівниками судових органів — наприклад, прокурором або суддею.

2. ДОСТУПНІСТЬ

2.1. *Права потерпілих і правопорушників*

31. Для уможливлення участі потерпілих і правопорушників у медіації державам належить вжити всіх необхідних заходів із забезпечення захисту їхніх прав та повної поінформованості щодо таких прав. Медіація вимагає вільної та свідомої згоди як потерпілих, так і правопорушників, і ніколи не має застосовуватися в разі існування ризику того, що медіація поставить одну зі сторін у не вигідне становище. Треба належним чином враховувати не лише потенційні переваги, а й потенційні ризики медіації для обох сторін, зокрема для потерпілого¹.

32. Відтак, слід докладати особливих зусиль для забезпечення чіткості, повноти та своєчасності інформації про медіацію між потерпілим і кривдником.

Така інформація має включати:

- відомості про процес медіації як такий,
- про права і обов'язки учасників медіації та
- про правові наслідки медіації.

33. Сторони медіації мають, зокрема, бути поінформованими про можливий вплив процедури медіації на процес прийняття судового рішення, включаючи можливість припинення кримінального провадження, винесення вироку з відстрочкою виконання або пом'якшення вироку щодо підозрюваного в злочині. У випадках, коли потерпілі опиняються в особливо уразливому становищі, їх також належить інформувати про можливість проведення медіації за відсутності безпосереднього контакту жертви з кривдником.

2.2. *Вартість медіації для користувачів*

34. Для забезпечення доступності медіації державам належить надавати безпосередню фінансову підтримку здійсненню медіаційних послуг через систему безоплатної правової допомоги або в інакші способи. В тих виняткових випадках, коли законодавство держави передбачає часткову участь правопорушника у фінансуванні власної участі в медіації, державам належить забезпечити пропорційність відповідного внеску доходам такого правопорушника. Висока вартість процедури медіації за відсутності фінансування в рамках безоплатної правової допомоги може стати перешкодою медіації.

2.3. *Призупинення строку давності*

35. Медіація буде доступною тоді, коли їй не перешкоджатиме можливе закінчення строку давності. Щоб усунути таку проблему, державам рекомендується розглянути доцільність запровадження положень щодо призупинення строку давності.

¹ Про допомогу жертвам злочинів див. п. 13 Рекомендації Rec (2006) 8.

3. ПОІНФОРМОВАНІСТЬ

36. На основі відповідей на анкети склалося враження, що однією з основних перепон розвитку медіації є необізнаність щодо реституційного правосуддя в колах суддів і прокурорів, в інших органах кримінальної юстиції, в організаціях, які опікуються жертвами злочинів, у адвокатській спільності, у потерпілих, правопорушників і серед широкого загалу.

37. Для забезпечення доступності Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах для високих посадовців, учених, всіх зацікавлених у медіації сторін та медіаторів необхідно перекласти Рекомендацію на мови держав-членів і широко розповсюдити її в цих державах.

38. Європейській комісії з питань ефективності правосуддя рекомендується створити окрему сторінку про медіацію на її веб-сайті. На ній можна було б розмістити переклади Рекомендації, пояснювального меморандуму до неї та інших документів Ради Європи стосовно медіації, а також інформацію про оцінки впливу зазначеної Рекомендації на практику медіації в кримінальних справах у різних державах. На такій спеціальній сторінці також можна розміщувати інформацію про моніторинг і оцінку моделей та пілотних проектів з медіації, списки тих, хто надає послуги з медіації на національному рівні, відсилки на інші корисні сайти тощо.

3.1. Поінформованість широкого загалу

39. Державам, недержавним організаціям та іншим причетним до медіації належить вжити доцільних заходів для підвищення рівня поінформованості широкого загалу щодо переваг процесу медіації.

40. Такі заходи можуть включати:

- статті та інформаційні повідомлення в медійних засобах,
- розповсюдження інформації про медіацію в брошурах, буклетах, через Інтернет, на плакатах,
- запровадження спеціальної телефонної лінії допомоги з питань медіації,
- створення інформаційних та консультаційних центрів,
- проведення спеціальних тематичних програм на кшталт "тижня медіації",
- семінари й конференції,
- присвячені медіації "дні відкритих дверей" в судах та установах, які надають послуги з медіації.

41. Державам, університетам, іншим науковим закладам та всім причетним до медіації слід підтримувати й заохочувати наукові дослідження в сфері медіації та реституційного правосуддя.

42. Теми медіації та інших форм реституційного правосуддя варто включити до програм навчальних закладів у різних країнах.

3.2. Поінформованість потерпілих і правопорушників

43. Представники судової влади, прокурори, поліція, органи кримінальної юстиції, адвокати та інші правники, соціальні працівники, організації, які опікуються жертвами злочинів, та інші утворення, задіяні в реституційному правосудді, мають якомога раніше надавати інформацію та консультації з питань медіації як потерпілим, так і правопорушникам, із наголосом на потенційних перевагах і ризиках для обох категорій громадян.

3.3. Поінформованість поліції

44. Оскільки поліція втручається у справу на її ранніх етапах і відтак першою контактує з потерпілими і правопорушниками, програма підготовки поліцейських має передбачати ознайомлення з принципами реституційного правосуддя. Особливу увагу варто приділити питанню передачі справ на медіацію. Це може бути забезпечено

спеціальним навчанням, включаючи надання інформації про правопорушників і потерпілих, а також шляхом розповсюдження буклетів/брошур.

3.4. Поінформованість суддів і прокурорів

45. Все більше держав-членів вживає законодавчих заходів, які дозволяють суддям і рівною мірою прокурорам пропонувати потерпілим і/або правопорушникам скористатися медіацією та/або передавати справи на медіацію. Відтак, судові органи та органи прокуратури мають бути повністю поінформовані про процедуру медіації та свідомі її переваг та потенційних ризиків. Зазначеного можна досягти шляхом проведення спеціальних інформаційних заходів і в рамках програм базової професійної підготовки та підвищення кваліфікації.

46. Важливо зміцнювати як інституційні, так і особисті зв'язки між медіаторами і суддями/прокурорами. Це, зокрема, можливе шляхом проведення конференцій та семінарів.

3.5. Поінформованість адвокатів

47. Теми реституційного правосуддя та медіації мають бути включені до програм професійної освіти й підвищення кваліфікації адвокатів.

48. Адвокатським колегіям і професійним об'єднанням адвокатів варто укласти списки програм медіації та тих, хто надає відповідні послуги, і розповсюдити їх серед адвокатів.

49. Державам-членам і адвокатським колегіям належить вжити заходів задля розробки такої структури розцінок за послуги, яка б не відвертала адвокатів від рекомендування клієнтам піти шляхом медіації для вирішення спору.

3.6. Поінформованість соціальних працівників

50. Державам рекомендується вживати заходів для підвищення рівня обізнаності соціальних працівників про реституційне правосуддя і медіацію.